

2. A helyesírási alapelvek

2.1. A kiejtés szerinti írásmód

A kiejtés szerinti írás elve azt jelenti, hogy a szóelemeket a köznyelvi kiejtésük szerint írjuk le. A kiejtés szerinti írásmód nem veheti figyelembe az egyéni kiejtés sajátosságait és a nyelvjárási eltéréseket.

A szótövek írása

Szavaink legnagyobb részének csak egyetlen írott formája van. De néhány szócsoport bizonytalanságra adhat okot.

Az *i*, *u*, *ü* és *í*, *ú*, *ű* végű szavak

Szavaink többségében az *i*, *u*, *ü* rövid: *ipar*, *inas*, *fut*, *suhan*, *ültet*, *üzen*.

Néhány szavunknak minden szóalakjában hosszú a szókezdő, illetve a szó belseji *í*, *ú*, *ű*: *új*, *újas*, *újász*; *dísz*, *díszes*, *díszít*; *új*, *újabb*, *újít*; *dús*, *dúsan*, *dúskál*; *úz*, *úzta*, *űzött*; *hűt*, *hűtő*, *hűtjük*.

A szavak végén az *i* legtöbbször rövid: *csacsi*, *bácsi*, *úrfi*, *kifli*, *pici*, *Gabi*, *Sanyi*.

De vannak hosszú *í*-re végződő szavaink is: *sí*, *rí*, *gyí*, *zrí*.

A legtöbb főnév végén hosszú *ú*, *ű* áll: *borjú*, *fiú*, *gyanú*, *szú*, *tanú*, *varjú*, *betű*, *fésű*, *kesztyű*, *seprű*, *tetű*.

De vannak olyan főneveink, melyeknek végén rövid az *u*, *ü*: *adu*, *alku*, *áru*, *bábu*, *batyu*, *daru*, *falu*, *gyalu*, *hamu*, *hindu*, *kapu*, *lapu*, *saru*, *satu*, *szaru*, *zsalu*, *eskü*, *menü*, *revü*, *ürü*.

A melléknevek végén mindig hosszú az *ú* és az *ű*: *domború, savanyú, szomorú, gyönyörű, keserű, szörnyű.*

Az alakváltozatok

Vannak olyan szavaink, melyek kétféle alakban léteznek a köznyelvben. Mindkét alakjuk helyes, ha leírjuk őket, bár használatuk nem azonos stílusértékű.

✦ Magánhangzók tekintetében:

<i>fel – föl;</i>	<i>csepp – csöpp;</i>
<i>tejföl – tejfel;</i>	<i>csoda – csuda;</i>
<i>csorog – csurog;</i>	<i>levő – lévő;</i>
<i>tied – tiéd;</i>	<i>mienk – miénk;</i>
<i>lány – leány;</i>	<i>rá – reá.</i>

✦ Mássalhangzók tekintetében:

<i>benn – bent;</i>	<i>lenn – lent;</i>
<i>gyerek – gyermek;</i>	<i>foltoz – foldoz.</i>

A tőváltozatok

A hosszú *í*, *ú*, *ű* hangot tartalmazó szavaink két csoportra oszthatók.

Az egyik csoportban lévő szavak szabályos váltakozást mutatnak a toldalékolás során, mint a *kéz – kezet, nyár – nyarat* típusú szavak magánhangzójának változása a toldalékos alakokban: *híd – hidat, nyíl – nyilas, kút – kutat, út – utat, fű – füvet, tűz – tüzek.*

A másik csoportban lévő szavak megőrzik a tőbeli magánhangzó hosszúságát, s csak néhány esetben váltják rövidre: *bír, bírhat, bírva, de birtok (fn); tíz, tízes, tízen, de tized; csíp, csípős, csípés, de csipked.*

A közhasználatú idegen szavak nagy részében az idegen eredetű képzős származékokban a tő belseji magánhangzó időtartama megrövidül:

*abszolút – abszolutizmus; harmónia – harmonikus;
 irónia – ironizál; szimbólum – szimbolikus.*

A szó végi *a* és *e* csak néhány toldalék előtt marad meg rövidnek, a legtöbb toldalék előtt *á*-ra, illetve *é*-re változik: *anya – anyai*, de *anyás, anyát, anyával*; *epe – epeszerű*, de *epés, epét, epének*. Ez a szabály nem érvényesül a mozaikszóknál: *ELTE-n, MTA-ba, SZOTE-ra*.

A *látszik, metsz, tetszik* igék felszólító módú alakjának írása – a kiejtéshez igazodva – kétféle is lehet:

*látsszék – lássék;
 metsszünk – messünk;
 tetsszen – tesszen.*

A toldalékok írása

A szavakhoz járuló toldalékoknak megvan az irodalmi nyelvben kialakult, egyöntetű formájuk. A helyesírás ezeket rögzíti, s csak indokolt esetben térhetünk el ettől.

A magánhangzók a toldalékokban

Mindig hosszú a magánhangzója az alábbi szóelemeknek:

★ *-ít, -dít, -sít* igeképző: *andalít, borít, fordít, mozdít, tartósít, megvalósít*;

- ✦ *-ú, -ű, -jú, -jű* melléknévképző: *kétlábú, fehér fedelű, csíkos mintájú, nagy szemcséjű*;
- ✦ *-tyú, -tyű, -ttyú, -ttyű* főnévképző: *fogantyú, röppentyű, dugattyú, csengettyű*;
- ✦ *-ból, -ből, -ről, -ről, -tól, -től* határozórag: *házból, úrból, falról, földről, asztaltól, széktől*;
- ✦ a *honnan?* kérdésre felelő névutók ragszerű *-ól, -ől* végződése: *alól, mellől*;
- ✦ *-ó, -ő, -andó, -endő* melléknévi igenévképző: *olvasó, építő, olvasandó, építendő*.

Mindig rövid a magánhangzója az alábbi szóelemeknek:

- ✦ *-ul, -ül, -dul, -dül* igeképző: *fakul, épül, csordul, ferdül*;
- ✦ *-ul, -ül, -stul, -stül* határozórag: *rosszul, menedékül, családostul, fenekestül*;
- ✦ *-ul, -ül* végződésű névutók: *alul, hátul, felül, mögül*;
- ✦ *-szor, -ször* határozórag: *hatszor, nyolcszor, ötször, többször*;
- ✦ *-kor* időhatározórag: *ötkor, órakor, reggelikor*;
- ✦ *-ig* határozórag: *hétig, estig, valameddig*;
- ✦ *-i* toldalék igei személyragként: *kéri*; birtoktöbbsesítő jelként: *házai*; melléknévképzőként: *hódmezővásárhelyi*; főnévi igenévképzőjeként: *főzni*; kicsinyítő képzőként: *Lali, fagy*.

A mássalhangzók a toldalékokban

A tárgy *-t* ragját mindig röviden írjuk: *kutyát, lépcsőt, salát*.

A *-képp, -képpen* határozóragot mindig két *p*-vel írjuk: *akképp, tulajdonképpen*.

Több toldalékunk mássalhangzóját magánhangzó után megkettőzzük, de mássalhangzó után nem; ezek a következők:

- ✦ a *-t, -tt* időjel: *állt, aludt, olvasott, zörgött*;

- ✦ a *-t, -tt* igenévképző: *mért* (hőmérséklet), *feldobott* (kő);
- ✦ a *-t, -tt* határozórag: *Vásárhelyt, Pécsett*;
- ✦ a *-t, -tt* névutók végén: *közt, szerint, mögött, felett*;
- ✦ a *-b, -bb* közép fok jele: *idősb, kevésbé, több, szebb*;
- ✦ a *-d, -dd* személyrag a felszólító módbeli határozott ragozású, E/2. személyű, rövidebb formában: *álld, figyeld, szedd, vidd*;
- ✦ a „valamilyennek látszik”, „valamilyennek tart” jelentésű *-l, -ll* képző: *fehérlík, piroslik, sárgáll, zöldell*.

Magánhangzó- és mássalhangzókezdetet váltakoztató toldalékok

A fosztóképző a *t* végű igékhez *-atlan, -etlen*, a *t* végű névszókhoz *-talan, -telen* változatban járul: *ártatlan, értetlen, úttalan, élette-len*.

A műveltető képző a *t* végű igékhez *-at, -et* vagy *-tat, -tet* formában járul:

- ✦ ha a szó végi *t-t* mássalhangzó előzi meg, akkor *-at, -et*: *rontat, szántat, festet, gyűjtet*;
- ✦ ha a szó végi *t-t* magánhangzó előzi meg, akkor *-tat, -tet*: *taníttat, javíttat, meríttet, építtet*.

Ugyanez a szabály vonatkozik a ritkán használt *-atik, -etik, -tatik, -tetik* szenvedő képző alkalmazására.

A sajátos viselkedésű toldalékok

A *-val, -vel* és a *-vá, -vé* határozórag:

- ✦ magánhangzóra végződő tőhöz alapalakjában kapcsolódik: *cicával, lóval, fával, jóvá, gyönyörűvé*;
- ✦ mássalhangzóra végződő töveknél a rag *v* eleme a szótő utolsó mássalhangzójával válik hasonlóvá (teljesen hasonul), így ezekben a szavakban a szótő és a rag határán hosszú mássalhangzót írunk: *bottal, cseréppel, szeretettel, vásárral, szebbé, sárrá*;

- ✦ a *h* végű szavaknál sajátos helyzet alakul ki, mert ha szóban nem ejtjük a *h*-t, akkor a ragot változatlan alakban kapcsoljuk a szóhoz: *csehvel, dühvel, méhvé*; de ha szóban ejtjük a *h*-t, akkor hasonul hozzá a rag *v*-je: *dohhal, sahhá*.

A felszólító mód *-j* jele:

- ✦ a szótövek nagyobb részéhez *-j* alakban kapcsolódik: *kérjen, álljon, pucoljon, seperjen*;
- ✦ más esetekben a tő végi mássalhangzóhoz hasonul: *keressen, pedálozzon, vesszen*;
- ✦ az *eszik, iszik, lesz, tesz, vesz, visz* igék magánhangzós tövéhez *-gy* alakban járul: *egyem, igyam, legyen, tegyed, vegyed, vigye*;
- ✦ a *hisz* ige felszólító módú alakjaiban ez a *-gy* megnyúlik: *higgye, higgyétek*;
- ✦ a határozott ragozás kijelentő módú személyragjainak *j* eleme az *s, sz, z, dz* végződésű tövekhez járulva hasonlóan viselkedik, mint a *-j* módjel, azaz hasonul a szóvég utolsó mássalhangzójához: *kiássa, vesszük, vonzza, eddzük*.

2.2. A szóelemző írásmód

A szóelemző írásmód a több szóelemből álló szóalakok helyesírását szabályozza, hogy toldalékos szavakban a szótő és a toldalékok, szóösszetételekben, szószerkezetekben pedig minden tag világosan felismerhető legyen. Ezért a szóelemeket olyan alakban írjuk le, ahogy külön-külön ejtve hangzanak: *lányaival* (*lány + ai + val*), *színpad* (*szín + pad, ejtése: *színpad*).

A szóelemek mai alakját tükröztető írásmód

A toldalékos szavak, az összetételek és a szószerkezetek szóelemeinek találkozó hangjai kölcsönösen hatnak egymásra, s a kiejtésben